

Muzica – obiect transdisciplinar

(I)

Nicolae Brânduş

Întâlnirile noastre se vor baza pe ideile expuse de acad. Basarab Nicolescu într-una din cărțile sale intitulată *Ce este Realitatea* (ed. Junimea, Iași, 2009).

Vom începe prin a înfățișa succint postulatele unei doctrine care înfățișează **Realitatea** ca “tot ceea ce opune rezistență spiritului uman în acțiunea sa de descoperire, definire, descriere și modelare simbolică în scopul înțelegerii legilor care guvernează existența.” Realitatea este structurată pe **Niveluri** (de Realitate) între care apar **zone de non-rezistență** la demersurile formalizante de mai sus, improprii unei abordări metodologice de același tip. Este vorba, după opinia autorului, despre inserția *Necunoscutului* în tot ceea ce reprezintă *Cunoașterea* rațională logică, intelectuală, a **Lumii**.

Un *Nivel de Realitate* este un ansamblu invariant la acțiunea unor legi generale. Trecerea de la un *Nivel de Realitate* la altul se produce prin *ruptură*. Este vorba despre o ruptură fundamentală a unor legități constitutive ale unui sistem în noua ordine a Realității (*Nivel*) și nu despre o trecere de la un anume sistem de organizare a datelor acestuia la alt nivel de organizare în cadrul aceleiași ordini funcționale. În acest caz nu avem de a face cu niveluri diferite de Realitate. Autorul afirmă mai departe: “O vastă autoconsistență pare să conducă evoluția Universului de la infinitul mic la infinitul mare, de la infinitul scurt la infinitul lung. Într-o Lume condusă de autoconsistența universală totul este *semn*.”

Mai departe: pornind de la logica lui Stefan Lupașcu și de la sugestiile microfizicii autorul dezvoltă o serie de idei fundamentale privind epistemologia sec. XX. Va trebui să ne

oprim asupra acestor chestiuni. Fundamentală în viziunea lupasciană asupra Realității este teoria privind *antagonismul contradictoriu*, direct provenită din experiența fizice cuantice. Se menționează că actualizarea localizării spațiale antrenează potențializarea cantității de mișcare iar actualizarea localizării temporale determină potențializarea extensiei în energie. Conceptul de *identitate* în lumea cuantică a unei particule în sensul clasic al termenului nu mai este valabil. Lupașcu dezvoltă ideea că antagonismul dintre *eterogenizare* și *omogenizare* este un dinamism organizator structurant, formator al oricărei sistematizări. Logica axiomatică a lui Lupașcu privește trei dialectici: cea a omogenizării, a eterogenizării și cea cuantică: o tridialectică ce privește dinamismul oricărei cunoașteri logice raționale. Ar fi o grilă de lectură generală a fenomenelor de o mare diversitate. Lupașcu afirmă că *Realitatea* are o structură *ternară* ce se manifestă într-o stare de echilibru riguros între polii unei contradicții într-o semi-actualizare și semi-potențializare, între *eterogenizare* și *omogenizare*. După cum se menționează, „această stare **-I-** a sistemului prezintă un echilibru riguros între contradictorii, între *sistem* și *antisistem*. Omogenizarea este un proces îndreptat spre *identic*, conform legii celui de al doilea principiu al termodinamicii: „*Universul moare în Lumină*” ! Eterogenizarea este procesul îndreptat spre *diferit*, un dinamism al *individuației*. Dinamismele antagoniste în echilibrele lor variate dau naștere *sistemelor* care reprezintă structurarea *energiei*, percepția lumii prin organele de simț nefiind decât o aparență, o *iluzie* („o impresie de realitate fizică consistentă și opacă pe care o numim *materie*”)

Invarianța este *logica energiei* (conform lui Lupașcu). Conform aceluiași autor, acceptarea *terțului inclus (și/și)* conduce spre un formalism logic precis și predictiv.

Materia este complexul substanță-energie-spațiu-timp-informație și *Realitatea*, decupaje din fluctuația constantă, extrăgând legi, procese, fenomene etc.: *grupuri de relații*. Există zone diferite de *Realitate* și niveluri de organizare ale *gândirii sistemice*. După Heisenberg, acestea ar fi *mecanica clasică*, *mecanica cuantică*, (inseparabilă de *procesul cunoașterii*) și

„stări de lucruri create în conexiune cu procesul cunoașterii: filosofia, artele, metaforele lui Dumnezeu, experiența religioasă, experiențele inspirației etc. Non rezistența dintre două niveluri de *Realitate* imediat vecine este cheia înțelegerii *discontinuității* dintre acestea și a traversării dintre diferitele ei niveluri. Aceste zone de *non rezistență* ar fi „locul fără de loc al *transculturalului* și *transreligiosului*, adică ceea ce traversează și depășește culturile și religiile: actul dezvăluirii dimensiunii poetice a existenței, gândirea limitelor spre o integrare a *rațiunii* cu *misterul*, timpul prezent al transistoriei, totodată de domeniul incredibilului și al *epifaniei*, evoluția conștiinței noastre în sensul auto-transcendenței, revoluția inteligenței transformând viața noastră individuală și socială într-un act atât *estetic* cât și *etic*.

Natura este o imensă și inepuizabilă sursă de *necunoscut*, ceea ce constituie o justificare a *științei*. *Realitatea* este o dimensiune trans-subiectivă. În fizica cuantică formalismul matematic este inseparabil de experiență și rezistă prin grija de *autoconsistență* internă și nevoia de integrare a datelor experienței fără a distruge această auto-consistență. O vastă auto-consistență guvernează evoluția **Universului** de la infinitul mic (scurt), spre cel mare (larg). *Coerența* este *orientată* ca atare. Ansamblul *Nivelurilor de Realitate* se (inter)prelungeste (conform celor de mai sus) prin zone de non rezistență, de o transparență absolută față de toate *reprezentările* noastre (modelări, formalizări logice-matematice etc.); o zonă de transparență absolută datorată limitărilor corpului și organelor noastre de simț (cu toate prelungirile tehnice). *Izomorfismul* dintre *sus* și *jos* este restabilit de zona (zonele) de non-rezistență. De aici următoarea aserțiune:

Ansamblul Nivelurilor de Realitate ale Obiectului și al zonei sale complementare de non-rezistență se constituie ca Obiect Transdisciplinar.

Între acesta și Subiectul Transdisciplinar se stabilește un flux permanent de informație, instituindu-se o corespondență biunivocă.

Suntem ca atare în prezența unei viziuni cuprinzătoare asupra *Realității*, zona de non-rezistență având rolul *Terțului ascuns*, direct implicat în unificarea dintre Subiect și Obiect în

acțiunea lor deschisă care înglobează (transdisciplinar) **Univers** și **Ființă Umană**. Realitatea este una, unică și multiplă. *Terțul ascuns* este alogic, spre deosebire de *Terțul inclus* care este logic, situat fiind în *zona de rezistență* (Basarab Nicolescu îl denumește „*Terț fără nume*”).

Zona de transparență corespunde *Sacrului*, adică **ceva** care nu se supune niciunei raționalizări. *Sacrul* este rațional și nu este raționalizabil. *Sacrul* asigură armonia dintre Subiect și Obiect, ceea ce face parte dintr-o nouă raționalitate. Este vorba despre experiența unei *Realități* și sursa conștiinței de a exista în Lume, experiența unui REAL ireductibil, element esențial în structura conștiinței (și nu un studiu al acesteia!) și care se traduce printr-un *sentiment*. *Terțul ascuns* nu este reductibil nici la Obiect, nici la Subiect. „Un Eros extraordinar, neașteptat și surprinzător traversează *Nivelurile de Realitate* ale Subiectului și ale Obiectului, mărturisit deopotrivă de oamenii de știință și de mistici”. Filosofia, arta, politica etc., ca discipline academice corespund, ca și teologia, unui anume *Nivel de Realitate* cu rezistența intrinsecă disciplinară corespunzătoare. Experiențele religioase, inspirația corespund mai degrabă traversării diferitelor *Niveluri de Realitate* în zona de non-rezistență.

Ființa umană în totalitatea ei este deschisă, locul fără loc al transculturalului și al transreligiosului (ceea ce traversează și depășește culturile și religiile). Pluralitatea complexă și unitatea deschisă sunt două fațete ale aceleiași *Realități*. Fiecare *Nivel de Realitate* este așa deoarece toate celelalte există în același timp. Există un isomorfism între diferitele domenii ale cunoașterii, ceea ce demonstrează structura **fractală** a *Realității*. Nici un *Nivel de Realitate* nu constituie un loc privilegiat de a înțelege toate celelalte niveluri. Caracterul gödelian al Naturii și al Cunoașterii se pune permanent în fața limitei și a impulsului, într-o perpetuă stare de așteptare și amânare a unei utopice rezoluții definitive, în care răstimp REALUL subzistă între paranteze.

Realitatea este atât o experiență microfizică precum și o experiență psihologică. Există un isomorfism între lumea cuantică și cea psihică. Observatorul este separat de REAL prin zidul inconștientului. După fizicianul Niels Bohr acesta ar fi zidul

instrumentelor de măsură; după St. Pauli, psyché-ul observatorului. C. Jung afirmă că psyché-ul nu e redus în întregime la spațiu și timp: există o categorie de fenomene care se supun unor legi diferite față de cele care acționează la nivel macrofizic. Este vorba despre fenomene care țin de *nivelul psihic*. Unificarea opușilor la nivel superior nu este o activitate rațională și nici o problema de voință, ci un proces psihic care se exprimă prin *simboluri*. Realitatea fizică și psihică sunt structurate pe niveluri între care se stabilește o corespondență biunivocă, și metodologia de explorare a acestor niveluri e diferită în fiecare caz. De unde, convertiri, iluminări ale destinului, experiențe religioase, zguduiri și încremeniri, viziuni mistice... Dacă TOTUL este inclus, acesta este *tainic* inclus (conform Basarab Nicolescu) și în măsura în care apare la un *Nivel de Realitate* diferit de al nostru se naște dilema între ceea ce este **pur imaginar** și **actualizare**. Ideea revalorificării intuiției, a vieții interioare și a imaginarului, deschizând porțile acestui fabulos izvor de energie care este *Inconștientul*, perceput ca fiind iraționalul, răul, tenebrele, etc. pune din nou problema: ce este **Rațiunea** în fața acestor multiple *Niveluri de Realitate*? Iar autorul continuă: „Fiecare *Nivel de Realitate* este legat de un anumit **Nivel de Rațiune**”.

Rațiunea este ansamblul **Nivelurilor de Rațiune** și este născută din imaginarul **Naturii**. „Mica rațiune rezultă din contracția tuturor *Nivelurilor de Realitate* la un singur nivel; este o acțiune delirantă, irațională, chiar periculoasă, dar în prezența mai multor *Niveluri de Realitate* iraționalul își schimbă locul. Tranziția devine nu logică, ci existențială, de la un nivel la altul.”

Autorul îl citează pe Umberto Eco, care afirmă: „Când triumfă coincidența contrariilor (terțul inclus), principiul identității se prăbușește: totul se leagă și interpretarea este infinită. Gândirea hermetică transformă teatrul lumii într-un fenomen lingvistic și îi retrace limbajului orice forță comunicațională”. Eroarea acestei aserțiuni, după Basarab Nicolescu, constă în faptul că „coincidența contrariilor nu presupune abandonarea axiomei identității, ci doar abandonarea terțului exclus în favoarea celui inclus. Non contradicția nu se prăbușește, ci se amplifică. Interpretarea nu este infinită, ci precisă și riguroasă.

Teatrul lumii nu se reduce la un fenomen lingvistic, care nu este decât o fațetă a unei Realități infinit mai bogate. Natura nu este nici magică, nici mecanică, nici moartă: este vie (St.Pauli)”.

Printre alte teme de larg interes tratate în cartea acad. Basarab Nicolescu mi se par relevante mențiunile privind două clase de *fenomene de sincronicitate*, și anume *evenimente rare* și *evenimente singulare*. Cele dintâi răspund unei necesități naturale în măsura în care trebuie să existe o deschidere a unui *Nivel de Realitate* la alte niveluri: ceva important la nivelul funcționării „mecanice” a **Naturii** fără o semnificație psihică specială. Evenimentele *singulare* care au de asemenea un loc logic în structura gödeliană a **Naturii** solicită participarea noastră efectivă și afectivă. Sunt evenimente transformatoare în măsura în care capătă o semnificație simbolică în ce privește viața noastră interioară. Sincronicitatea și discontinuitatea cuantică sunt două fațete ale unității complexe subiect – obiect.

Teoria transdisciplinară a *Nivelurilor de Realitate* își propune unificarea a patru *Niveluri*: **spiritual, psihic, biologic și fizic** prin *Terțul ascuns*, unificarea obiectului multiplu prin subiectul multiplu realizându-se prin **cunoaștere, și înțelegere**. Știința este limitată prin propria-i metodologie, care exclude non-rezistența. *Înțelegerea* este fuziunea dintre *Cunoaștere* și *Ființă*. Subiectul și obiectul sunt inter(trans)legate, persoana umană devenind interfața dintre *Lume* și *Terțul ascuns*. Ființa umană apare în ipostaza sa animală și divină trans-legate și inseparabile. Avem de a face cu o realitate multidimensională structurată pe multiple niveluri. Mișcarea globală a *Realității* se exprimă printr-o logică a evenimentelor care corespunde rațiunii noastre. *Realitatea* depinde de noi: este plastică.

O serie de considerații importante apar în carte legate de **afectivitate**. Conform filosofiei lupasciene aceasta este o lume aparte în raport cu lumea logică și direct legată de interacțiunea dintre subiect și obiect. În absența afectivității subiectul devine obiect. Afectivitatea are o natură exterioară în raport cu natura universului logic. Ea nu este nici identică, nici diversă, nici intensivă, nici temporală, nici (...) și scapă oricărui conceptualism. Cităm în continuare: „Afectivitatea sau Ființa este ca și acordată configurațiilor existențiale ale neființei

logice, fără să putem percepe nici ca o configurație logică și nici ca afectivitate sursa și rațiunile, **sensul** acestei dăruiri reciproce (...). Arta este căutarea contradicției logice existențiale. Estetica este știința cuantică în germen, în fașă (...), o **conștiință a conștiinței**". Istoria artei se grezează pe istoria cunoașterii, adică pe devenirea logică, pe dezvoltarea logică a cogniției (...). Magia se scaldă în mister deoarece misterul misterelor e tocmai această realitate indiscutabilă și absolută a stărilor afective. Psihismul magic, cu umbrele sale magice, aceste umbre pe care le pătrunde misterul ontologic al afectivității corespunde <celei de a treia materii> a lui Lupașcu (...). Ontologia pare a fi exclusiv de resortul artiștilor, care nu o caută, ci **o fac** !; ea va scăpa mereu filosofiei". Ar fi (tot Lupașcu): „incursiunile fulgerătoare ale unui alt **Univers** al cărui fundament îl constituie"... St. Lupașcu susține ideea a **trei Universuri**. Universul nostru este un univers cu predominantă **macrofizică**. Dar filozoful „vedea” și un Univers cu predominantă **biologică** și unul cu predominantă **psihică** „iar eu voi fi în același timp o activitate subiectivă ambi(tri)valentă, o întregă suită și un ansamblu de subiecte observatoare antagoniste care ies din umbra inconștientului pentru a palpita la baza unei fine subconștiințe în echilibru interferând în fiecare clipă cu **conștiința conștiinței**, stimulând-o, modificând-o(...).”

Mai apar și alte aserțiuni importante. „Universurile ascunse ale logicii contradicției (...), abisul vidului care subîntinde existența noastră (...), logica absurdității (...), percepția directă a realității fără o contaminare intelectuală (ZEN) (...), Dumnezeu, stăpân al Universului refugiat în necunoscutul total al afectivității”. Afectivitatea este o enigmă: nu știu de unde apare și adesea nici nu apare. „Nu avem drept transcendență a energiei decât **afectivitatea ontologică**.” Nu poate exista o filozofie exclusivă a afectivității în sistemul lupascian. Poate exista însă în sensul relației de unitate a contradictoriilor iar cheia este furnizată de *Terțul inclus*. Afectivitatea fără *Terțul inclus* este un cuvânt gol.

În ontologia lui Lupașcu subiectul nu va putea fi niciodată definit. Tot ceea ce logica poate face este să experimenteze un cadru axiomatic bine definit. Conform lui

Abelio, „Matematicile devin pure (...) și atunci printr-o răsturnare amețitoare noile matematici încep să inventeze Lumea (...). Verificarea vine mai apoi (...). Aici începe ziua.” Basarab Nicolescu scrie în continuare despre „un **Terț tainic inclus** între subiect și obiect care este paznicul misterului nostru ireductibil” și-l citează din nou pe Heisenberg (1942) care afirma: „Există trei regiuni de Realitate:

- fizica clasică
- fizica cuantică, biologia, psihologia
- experiența religioasă, filosofică și artistică

În continuare în cartea acad. Basarab Nicolescu: „Contradicția, principiul antagonismului, relația actual-virtual, tensiunea opușilor este creatoare, fundamentală și necesară. **Dialogica** privește o relație complementară, antagonistă și concurențială. **Terțul inclus** se impune când apare un anumit tip de problemă profundă. Opusul unui adevăr profund nu este o eroare ci un **adevăr contrar**. Auto-organizarea materiei este irațională?”

Realitatea este *plastică*. În același timp exterioară și interioară. Ea este rațională, dar raționalitatea ei este multiplă, structurată în *Niveluri*. Este vorba despre o fuziune a *Cunoașterii* cu *Ființa*. **Terțul ascuns** (între Subiect și Obiect) se refuză oricărei raționalizări: condiționează circulația informației dintre Obiect și Subiect și între diferitele *Niveluri de Realitate* ale Obiectului și Subiectului. Discontinuitatea dintre diferitele *Niveluri de Realitate* este compensată prin continuitatea informației purtată de **Terțul ascuns**. **Realitatea este Transrațională**.

Lumea este totodată cognoscibilă și incognoscibilă. Misterul ireductibil al **Lumii** coexistă cu minunile descoperite de **Rațiune**. Fără *Cunoscut*, *Necunoscutul* ar fi un cuvânt gol.

Cartea dlui Basarab Nicolescu se încheie cu următoarea frază: „**Sursă a Realității, Terțul ascuns se alimentează din această Realitate într-o respirație cosmică ce ne include pe noi și Universul**”.

Vom acorda autorului toate paginile dinainte care sunt de fapt o extracție din cartea respectivă pe care o propun călduros spre lectura integrală. Nu am specificat pagini și paragrafe în sens de bibliografie din josul paginii deoarece întreaga mea expunere este un citat. Cu unele scurte comentarii și repuneri în pagină pentru care nu pretind nici un fel de drept de autor (cu toata birocrăția de rigoare!).

Toate cele menționate se constituie într-un corpus de date apt a permite cercetătorilor o lectura diferită a Muzicii în contextul cultural actual, îmbogățit de cercetările epistemologice de tip transdisciplinar. Muzica a fost și este un domeniu privilegiat - după cum vom constata - de aplicare a acestei metodologii. În textele care vor urma vom extinde analiza noastră în mod metodic asupra unor elemente cheie care definesc locul și sensul Muzicii în practica culturală generală. Transdisciplinaritatea oferă o serie de principii și metode de lucru relevante în studierea acestui domeniu. Vom încerca să ne axăm nemijlocit asupra obiectului supus analizei, evitând a da frâu liber construcțiilor imaginative de tip metaforic deoarece intenționăm a dezvolta o cercetare cât se poate de corectă de tip științific-obiectiv asupra unui domeniu esențialmente fluu, în care tăieturile într-un absolut continuum trebuie supuse unei reflecții adecvate.